

ПРЕДСТАВИТЕЛЕН ТЕКСТИЛ ОТ НЕКРОПОЛА НА ЦЪРКВА № 2 В ДРЪСТЪР

Иван Чокоев

LUXURY TEXTILES FROM CHURCH NO 2 CEMETERY, DRASTAR

Ivan Chokoev

Abstract: *The article summarizes the results from the investigation of the textiles found in 30 graves in Church No 2 cemetery in Drastar (medieval Silistra, Bulgaria). The following silk fabrics in typical for the medieval period weaves have been identified: tabby, twill, weft-faced compound twill (samite), satin, tablet-woven braids. The most common metal thread fabrics follow the popular striped design of alternating broad metal thread zones and narrow colour silk stripes. A similar sample represents more complex design with metal thread check decoration of the silk strips. In addition, metal thread fingerloop braid, metal thread braids and plaited braids and tubular tablet-woven braids with plaited pellet have been identified. More than 1/3 of these graves contained remains of embroidery with metal threads. The archaeologists, who investigated Church No 2 cemetery date the majority of the graves with textiles to the 14th century. The most rich of these graves are from the period 1370 – 1385/6 when the son of Dobrotitsa – Terter rules in Drastar and they can be associated with the dynasty of Dobrudzha rulers.*

Keywords: *archaeological textile, mediaeval Bulgaria, Drastar, Church № 2.*

От 1993 г. до 2001 г. се провеждат разкопки в централната северна част на укрепения средновековен Дръстър, който е най-значимият български град на Долния Дунав и заема особено място в средновековната история (Кузев 1981, 177; Ангелова 1988, 32). Още в самото начало на археологическото проучване екипът с ръководител доц. д-р Стефка Ангелова от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ попада на останките на внушителна по размери църква, с монументален квадров градеж. Издигането ѝ е отнесено към края на IX в., като с известни прекъсвания тя е функционирала до края на XIV – началото на XV в. Оказва се, че вътре в църквата и около нея се развива голям некропол (Ангелова, Колева, Ангелова, Иванова 1996, 28 – 40).

Вътре и вън от църквата са разкрити над 400 гроба (Atanasov 2011, 87), които хронологически се разполагат в периода от IX до XV – XVI век, като

най-богатите принадлежат към хоризонта от XIV век. Характерно за тях е, че погребаните са били положени в дървени ковчези. Често в тези гробове са откривани скъпи накити и останки от твърде представително облекло (**Ангелова, Колева, Ангелова, Иванова 1996**, 35 – 37).

В периода 1995 – 1997 г. по покана на ръководителя на разкопките присъствах на проучвания терен по 5 – 10 дена на работен сезон. Извършените наблюдения върху текстилните останки при разкриването на гробовете се оказаха важни за по-нататъшното изучаване на тъканите. Вдигнатите със заобикалящата ги земна маса тъкани и събраните от археолозите по време на проучването на гробовете текстилни материали бяха изследвани в лабораторни условия¹.

От 30 гроба са взети материали за текстилно изследване. При тяхното проучване бяха идентифицирани над 70 различни текстилни материала. Поради доста тежките условия на околната среда, в която векове наред е престоял текстилът, до нас е достигнала много малка част от облеклото на погребаните. Обикновено това бяха метализирани материи. Все пак, макар и по-рядко, се бяха съхранили следи и от неметализирани тъкани, контактували със сърмените.

Идентифицираните текстилни изделия от дръстърския средновековен некропол на църква № 2 могат най-общо да бъдат разделени на две големи групи – неметализирани и съответно метализирани (сърмени).

Неметализирани тъкани

Част от неметализираните тъкани, разпознати сред текстилните материали, бяха много деструктурирани, като често се наблюдаваха само следи от текстилна структура. Все пак за други успяхме да съберем данни. Бяха идентифицирани коприни в характерните за средновековието сплитки – лито, кепър, сложен кепър – самит, атлаз.

В материалите от пет гроба бяха разграничени шест фини **коприни** в най-обикновената **сплитка – лито** (**Обр. 1**). Те се различават помежду си по наличие или не на сук, както и в гъстотата на тъкане. Интересно е, че нишките в една от коприните, поради силния си сук, изглеждат накъдрени. Английските изследователи на археологически текстил, доказват, че те произлизат от воали (**Crowfoot, Pritchard, Staniland 2004**, 93 – 94). Всъщност такива са крепираните тъкани, притежаващи накъдрен релеф, използвани и днес за шалове и забрадки.

¹ Изказвам признателност пред паметта на доц. д-р Стефка Ангелова. За оказаната ми помощ и предоставени данни от археологическото проучване, както и за възможността да изследвам откритите текстилни материали и да публикувам получените резултати благодаря на зам. ръководителите на разкопките на църква № 2 и комплекса около нея – д-р Румяна Колева (гл. ас. в СУ „Св. Климент Охридски“), д-р Елена Пенчева (гл. ас. в СУ „Св. Климент Охридски“) и г-жа Ралица Иванова.

В текстилните материали от два гроба бе разпозната **коприна в сплитка кепър** (Обр. 2). Двете идентифицирани кепърни коприни се различават по техническите си характеристики: едната е 1:2, а другата е 1:3. Едната тъкан е била обагрена в червено и е била вложена като подплата в изключително представителна кафтановидна дреха, извезана с коприна и сърма. Другият кепър е употребен за съвсем друга цел. От него е бил усукан шнур, с помощта на който са били закрепени копчетата от явно представителна дреха, вероятно кафтановидна.

В два гроба от дръстърския некропол бе открита коприна в сплитка **вътъчнолицев сложен кепър** или както е известна най-вече с историческото си название – **самит** (Обр. 3) (Crowfoot, Pritchard, Staniland 2004, 85). По някои показатели двата самита се различават. Единият самит червенеет. Той е от деколтето на дрехата на млада жена, украсено с бисерна везба и сребърни апликации. Не може да се установи дали цялата дреха е била ушита от скъпия самит или само част от нея – около вратния отвор. От разположението на различните, идентифицирани в другия също женски гроб тъкани, може да се заключи, че самитът е бил вложен за лице поне в горната част на дрехата, в близост до главата.

За наличието на скъпи самити в България, и по-специално във владетелския двор, предоставят данни писмата, разменени между цар Калоян (1197 – 1207) и папа Инокентий III (Дуйчев 1944, 48, 66), а също и бележките на западния рицар Робер дьо Клари за уговаряната от цар Борил (1207 – 1218) сватба на калояновата дъщеря с латинския император Анри Фландърски (1205 – 1216) (Robert de Clari 1924, § CXVII; Robert de Clari 2004, § CXVII; Петров, Гюзелев 1978, 93; Робер дьо Клари 2007, § CXVII, 162 – 163; Чокоев 2007, 142 – 147)². Установяването на самит в дръстърския некропол е твърде важно археологическо доказателство за разпространението на самита в средновековните български земи. И в двата гроба той се е запазил доста случайно. В единия – благодарение на овъгляване на тъканите, дължащо се на кремация, непрактикувана през Средновековието (Ангелова, Колева, Ангелова, Иванова 1996, 39 – 40), а в другия – като резултат на пропиване с метални соли от сребърна украса, рядко откривана около вратния отвор на дрехата. Тези обстоятелства ни дават основание да предполагаме едно по-широко разпространение на самита в средновековна България.

В един гроб от дръстърския некропол (№ 215а) бе идентифициран **копринен атлас** – лъскава тъкан с гладко лице, чийто блясък се дължи предимно на структурата на сплитката, в която преобладават дълги основни или вътъчни плавания (Обр. 4). Атлазът от Дръстър е 5-сплитъчен в основен

² И В. Гюзелев и Н. Марков превеждат *samit* като копринен плат. Действително самитът е тип копринен плат.

ефект. Този атлас е много важна находка и засега единствената от територията на съвременна България. Все пак друг, твърде подобен атлас, извезан с монограми на цар Иван Александър, е открит в некропола на църквата „Св. Никола“ в Станичене, което през Средновековието е в пределите на България. Тези два атлаза от средновековна България вероятно са тиванско производство (Чокоев 2015, 626–632). Атлазът, тъкан в този град, е бил търсен и от владетелските дворове в Западна Европа. В инвентарен опис от 1387 г. се споменава, че стая на френския крал Шарл VI (1380–1422) е била обзаведена с тивански пурпурночервен атлас (Douët-d’Arcq 1874, 176; Jacoby 1992, 483, n. 175).

Най-късно през втората четвърт на XIV в. луксозното облекло във Византийския свят започва да се шие от атлазени тъкани (Чокоев 2015, 621–639). Атлазът от дръстърския гроб № 215а е използван за лице на твърде представителна кафтановидна дреха, извезана със сърма най-вероятно в Константинопол (Чокоев 2017а, 111–122).

Съществува възможност дрехите в два от гробовете да са били от кадифе. И в двата гроба дрехата е украсена с богата сърмена везба, като в единия са открити и обеци с изписано името ТЕРТЕР (гроб № 162а) (Ангелова, Колева, Ангелова, Иванова 1996, 38). За използването на кадифе в средновековна България свидетелстват генуезки документи от средата на XIV в. (Гюзелев 2013, 84, 86–88), но досега кадифе бе единствено идентифицирано в гроб от XIV в. в църква, разположена в търновската местност Френк хисар, под хълма Царевец (Чокоев 2016а, 441–445).

В гроб от дръстърския некропол бе установена копринена лентичка/ширит, тъкан с кори. (Обр. 5). Повърхността ѝ е разнообразна със зигзагообразна шарка, получена чрез смяна на посоките при вдяването на съседните кори (Митрева 1988, 35–41; Collingwood 2002, 54–55; Чокоев 2016б, 350–351, обр. 11). Тази лентичка е била пришита към ръбовете на кафтановидна дреха, поне по нейния централен разрез (Чокоев 2017а, 119–120).

В един гроб текстилната част на твърде представителен колан, богато украсен с позлатени сребърни елементи, се оказа изплетена от копринени нишки лента (Обр. 6). Текстилното изделие е било с широчина около 3 см и дължина над 200 см.

Метализирани текстилни изделия

В сърмените изделия, идентифицирани в дръстърския некропол, обикновено са използвани метализирани нишки, получени от обвиването на копринено ядро с едностранно позлатена сребърна лентичка (Обр. 7), но в един гайтан бе установено, че е използвана непозлатена сребърна лентичка. А в два гроба бе констатирано използването на сърмени нишки с позлатен

протеинов субстрат. Такива нишки обаче много по-лесно деструктират и текстилните материали, в които те са вложени рядко оставят следи в културните пластове³.

В най-обикновените метализирани тъкани по-широки сърмени полета се редуват от доста по-тесни цветни копринени ивички. Такива тъкани бяха открити в една трета от гробовете с констатирани текстилни материали (**Обр. 8**). Сребърните лентички на сърмените нишки напълно са корозирали, като минералните продукти изцяло са покрили позлатата. Основната част от тези соли е сребърен хлорид, който под въздействието на светлината се разлага, а отделеното елементно сребро оцветява нишките в сивовиолетово. Поради това вместо златна повърхност днес тя е сивовиолетово-черна. Донякъде представя за тези тъкани може да ни даде тяхната графичната реконструкция (**Обр. 9**). Сходни текстили са разпознати сред текстилните останки и от други средновековни некрополи: край с. Янтра, (**Чокоев 1993**, 148 – 154), край средновековна църква до с. Росица, Павликенско (**Чокоев 2014a**, 223 – 249), на хълма Трапезица и под него (**Ангелов 1962**, 26 – 27, обр. 9; **Чокоев 2011a**, 480 – 486; **Чокоев 2017b**, 151 – 173) и църквата „Св. Димитър“ във Велико Търново (**Чокоев 2011b**, 46 – 53), край Враца (**Георгиева 1961**, обр. 2,1). Тъкани, също от редуващи се тесни златни и копринени ивици, но еднакви на широчина (около 5 – 6 мм до 20 мм), са открити в некрополи: под хълма Трапезица и на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново (**Ангелов 1962**, 25, **Чокоев 1998**, обр. 6, 286 – 288, обр. 11 – 13); при дворецовата църква във Велики Преслав (**Аладжов 1983**, 40 – 42, фиг. 7 – 8).

Въпросните тъкани са били сравнително тесни – от около 60 до 120 – 150 мм. За по-голям ефект на украсата ивичестите сърмени тъкани от Дръстър, както и повечето, открити в други некрополи, са били надипляни (**Обр. 8**). След такива манипулации широчината на лентите ставала около 35 – 50 мм. В един случай сърмената тъкан е била надиплена на няколко пласта по двата ръба. Този вид сърмени тъкани, в които се редували сърмени и цветни копринени ивици, са били разпространени най-общо през XIII – XIV в.

Сходна на ивичестия сърмен текстил е тъканта, в която също се сменят сърмени и по-тесни копринени ивици, но копринената е усложнена със сърмена кръстовидна/шахматна украса. Тъй като тъканите са в много лошо състояние, тази тяхна особеност трудно се забелязва. Все пак такъв текстил бе констатиран в три гроба от дръстърския некропол. Подобно на предната група сърмени тъкани, и тези са били сравнително тесни до 120 – 150 мм и също са били надипляни. Сходни тъкани са открити в средновековни некрополи край с. Дриново, Поповско (**Чокоев 2014b**, 243 – 251; **Чокоев 2017c**,

³ За различните сърмени нишки вж. **Чокоев 2013**, 179 – 185.

406–414), в Крумово кале, Търговищко (Овчаров 1971, 16–20), в църквата „Св. София“ в София (Филов 1913, обр. 86; Чокоев 2011с, 27–34), в стария Преображенски манастир, под хълма Трапезица, на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ и „Св. Петър и Павел“ във Велико Търново⁴. В добре датирани обекти – споменатите некрополи, край с. Дриново, Крумово кале, стар Преображенски манастир, в църквата „Св. София“ в София, този вид текстил се отнася към XIV в.

Сред текстилните материали, намерени в един гроб, бе установен **сложен метализиран текстил с базисна копринена тъкан и натъкан над нея сърмен вътък (Обр. 10)**. Донякъде подобна е текстилната основа на колан, богато украсен с позлатени сребърни елементи, притежание на Регионален исторически музей – Шумен (Doncheva 2006, 65–76; Чокоев 2014с, 65–78) както и тъкан, идентифицирана сред текстилните материали от гробовете в дворцовата църква на Царевец във Велико Търново (Чокоев 2016с, 18–19, 21–22)⁵.

Сърмената **лентичка** в един гроб, открита върху и под черепа, се оказва **плетена с пръсти (Обр. 146d. 4, 5)**. Широкият 5 мм ширит е бил част от богатата сърмена украса на женска шапка. Позобни по техника на изпълнение метализирани ленти бяха идентифицирани и сред текстилните материали от некропола на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново⁶. Средновековни (XII–XV в.) копринени лентички, плетени с пръсти, са открити при разкопките в Лондон (Crowfoot, Pritchard, Staniland 2004, 138–140).

Повечето от сърмените тъкани, изброени дотук, произлизат от украса за глава, евентуално шапка.

В осем гроба бяха открити останки от **сърмени гайтани (шнурове) с обемни плетеници**. Сърмените шнурове имат текстилна сърцевина – коприна, около която е намотана сърмена нишка (Обр. 12). Тя е била златна на вид, тъй като за метализация на сърмените нишки е използвана позлатена сребърна лентичка. Поне за някои от сърмените гайтани бе констатирано, че сърмата не е покривала изцяло текстилната сърцевина на шнура, а някои нейни участъци са оставали свободни. Поради тази причина сърцевината е копринена и обагрена обикновено в червено. Благодарение на начина си на изработка, самата сърцевина притежава ефектна повърхност. Копринената сърцевина – шнур, е била получавана с различни техники: снопчета от копринени нишки или просто са били усуквани, или са били сплитани

⁴ Наблюдения на автора.

⁵ Не може да се направи точна съпоставка между различните тъкани, тъй като структурата на тази от Дръстър не подлежи на детайлно изясняване.

⁶ Наблюдения на автора.

(Обр. 12). Срещат се и шнулове, които представляват кухо цилиндрично тяло, изтъкано с кори, запълнено с текстилни влакна.

Към копринената сърцевина – шнур допълнително са закрепвани кръгли или продълговати (цилиндрични) обемни тела, оплетени от по две или три успоредно вървящи сложни сърмени нишки (Обр. 13). Последните са получени чрез перепендикулярно плътно обмотаване на копринена сърцевина с позлатена сърмена нишка. Само в един случай бе установено, че е използвана непозлатена сребърна сърма, поради което гайтанът е имал сребърен вид.

Гайтаните – сърмени приложения, са откривани в областта на гръдния кош, но и до теменните кости на черепа, както и около поясните прешлени на гръбначния стълб, таза и между бедрените кости. Наред с декоративната си роля, поне част от гайтаните са имали и функционално предназначение. Както предполагат изследователите те са служили и като средство за закопчаване на облеклото. Възможно е в някои случаи (гроб № 140) сърмените гайтани с плетеници да произлизат от погребална възглавничка.

Археологическата датировка на гробовете, в които са открити разгледащите сърмени гайтани – приложения, е XIII в., но най-вече XIV в., като някои с голяма сигурност могат да се отнесат към 1370 – 1385/6 г. (Ангелова, Колева, Ангелова, Иванова 1996, 36 – 37).

Подобни текстилни изделия са намирани и в други средновековни некрополи: край с. Янтра, Горнооряховско; на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във В. Търново; при с. Неговановци, Видинско; в църквата „Св. София“ в София; дворцова църква на хълма Царевец във Велико Търново (Инкова 1979: 37 – 38; Бъчваров 1993, 5 – 6, 92; Митова-Джонова 1958, 39, 42; Филов 1913, 89, 107; Чокоев 2012, 301 – 302). Повечето изследователи отнасят гробовете, в които са намерени тези гайтани към XIV в.⁷ Срещат се и кратки съобщения за открити гайтани в некрополи край Луковит (XIII – XIV в.), в м. Градът при с. Крамолин, Севлиево (XIII – XIV в.), в крепостта на нос Калиакра (предположение) (втора половина на XIII – XIV в.), под Мадарските скали (XIII – XIV в.) (Станчев, Начева 1960, 77; Милчев, Койчева, Димитров 1995, 42; Бобчева 1978, 160; Миков 1934, 148).

В една трета от гробовете с текстилни материали от дръстърския некропол бе идентифицирана сърмена везба (Обр. 14а–b). Везбата от седем гроба

⁷ Гроб № 39, в който също е разпознат гайтан – приложение, от некропола на църквата „Св. Четиридесет мъченици“, открит при разкопките на В. Вълв, е със спорна датировка. В него е намерен пръстен с надпис „Калоянов пръстен“. В. Инкова, изследвала материалите от въпросния гроб, го идентифицира с този на цар Калоян и съответно го датира в 1207 г., годината на смъртта на този български владетел (Инкова 1979, 37 – 74), докато археологът В. Вълв по стратиграфски наблюдения отнася гроба най-рано към кр. на XIII – нач. на XIV в. (Вълв 1974, 50). Обобщено за различните мнения относно личността на погребания в гроб № 39 – цар Калоян или не, вж.: Божилов 1985, 56 – 57; Овчаров 1992, 101 – 119.

е изпълнена в техниката „чрез пришиване на сърмената нишка“. В два гроба везбата е в техниката „през тъканта“, като в един гроб се наблюдават везби, изпълнени и в двете техники. Везмото е изпълнено с двойна метализирана нишка. В техниката „чрез пришиване“, при която метализираната нишка не преминава през тъканта, а лежи само върху лицевата страна и се пришива с допълнителен конец (**Johnston 1967**, 65 – 66). Пришиващият конец е копринен. Закрепването е извършвано в контурите, а в широките участъци на фигурите има междинни пришивания. В по-запазени участъци се забелязва, че бодовете на пришиващия конец образуват диагонали. За тях се смята, че са от най-сложните за изпълнение „бодове“ в сърменото везмо (**Χατζημιχάλη 1956**, 496 – 497, сч. 19; **Vlachopoulou-Karabina 1998**, 14, 139). За богато извезаните дрехи от два гроба бе установено, че в сърмената везба е включена и копринена нишка. Възможно е и в някои от другите идентифицирани везби да е била вложена и копринена нишка, но до нас да са достигнали само сърмените следи.

Несъмнено византийски е произхода на прецизната и богатата везба върху представителните одежди на погребаните в два гроба (№ 162а и 215а), които могат да се свържат с най-тесния роднински кръг на управлявалия в Дръстър от 1370 до 1385/6 г. син на деспот Добротица – Йоан (Иванко?) Тертер (**Тодорова 1982**, 113 – 114, бел. 13; **Гюзелев 1995**, 62 – 64; **Атанасов 2009**, 133 – 140; **Ангелова, Колева, Ангелова, Иванова 1996**, 37 – 40; **Ангелова 2002**, 18).

Откриването на везба в некропола на дръстърската църква № 2 не е изолирано явление в археологията на Средновековна България. Изследването на тъканите, придобити по археологически път у нас, както и в някогашните български земи, доведоха до откриването на много примери за везба с метализирана и копринена нишка от XI – XII в. (**Чокоев 2013**, 84 – 154; 177 – 214; **Чокоев 2018**, 314 – 321) и XIII и най-вече XIV в. (**Инкова 1979**: 16, 19, 22, 48 – 50, 61; **Чокоев 1993**, 151 – 152; **Чокоев 1998**, 288 – 290; **Нитић, Темерински 2000 – 2001**, 7 – 26; **Чокоев 2006**, 117 – 120; **Чокоев 2008**, 157 – 168; **Чокоев 2010**, 575 – 580; **Чокоев 2014а**, 223 – 249; **Чокоев 2014b**, 249; **Чокоев 2016с**, 10 – 16, 20 – 21, 24; **Чокоев 2017а**, 112 – 114; **Чокоев 2017с**, 410 – 412; **Чокоев 2017d**, 138 – 150; **Чокоев под печат**).

В един гроб бе констатирана и **везба с бисери (Обр. 15)**. Тя е била комбинирана с украса от S-овидни сребърни елементи около вратния отвор на дрехата. Бисерна везба, комбинирана със сърмена, е констатирана сред материалите от гроб № 39, открит край църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново, а също и сред тъканите от гробовете в дворцовата църква на Царевец във Велико Търново (**Инкова 1979**, 27 – 28, 54 – 56, обр. 19 – 20, 46 – 47; **Чокоев 2008**: 157 – 162; **Чокоев 2014d**, 462 – 464).

Археолозите, проучили некропола на църква № 2, отнасят голямата част от гробовете с текстилни материали към XIV в. (**Ангелова, Колева, Ангело-**

ва, **Иванова 1996**, 37). Стефка Ангелова приема, че най-богатите гробове, разположени предимно в южния и централния кораб на църквата, могат да се датират във времето на управлението на сина на Добротица – Тертер, в Дръстър – 1370 до 1385/6 г. и са на представители на династията на добруджанските владетели (**Ангелова 2002**, 18).

За отбелязване е, че изследването обхваща много голяма част от всички текстилни материали, установени при археологическите разкопки на богатия дръстърски некропол. Анализираните фрагменти, макар и в лошо състояние, предоставиха значителна информация за използваните в България през XIII – XIV в. тъкани. Съхранилите се сърмени материали, както и намиращите се в непосредствена близост до тях неметализирани коприни са участвали в представително за онова време облекло, за което също се получиха, макар и частични, данни.

Разкритите ценни текстилни материали от некропола на църква №2 като че ли правят по-разбираемо днес казаното, според Леунклавий, от Иван Шишман (1371 – 1395) за Дръстър, че по **богатството на жителите** той надминавал всички градове на търновското царство (**Lewenklaw 1596**, 164)⁸.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Аладжов 1983: Ж. Аладжов. Органични материали и соли от некропола при дворцовата църква във Велики Преслав. – Интердисциплинарни изследвания, X, 1983, 37 – 45./Zh. Aladzov. Organichni materiali i soli ot nekropola pri dvortsovata tsarkva vav Veliki Preslav. – Interdistsiplinari izsledvania, X, 1983, 37 – 45.

Ангелов 1962: Н. Ангелов. Средновековен некропол в Търново. – Известия на Окръжен музей Търново, 1, 1962, 23 – 34./N. Angelov. Srednovekovnen nekropol v Tarnovo. – Izvestia na Okrazhen muzey Tarnovo, 1, 1962, 23 – 34.

Ангелова 1988: Ст. Ангелова. Археологическото проучване на средновековния Дръстър (резултати и перспективи). – В: Дуросторум-Дръстър-Силистра. Силистра, 1988, 32 – 53./St. Angelova. Arheologicheskoto prouchvane na srednovekovnia Drastar (rezultati i perspektivi). – V: Durostorum-Drastar-Silistra. Silistra, 1988, 32 – 53.

⁸ Разбира се, може да се постави под съмнение написаното от Леунклавий през XVI в., но Ал. Кузев отбелязва за него, че „се придържал точно към текста на османските хроники“ (**Кузев 1981**, 191, бел. 38). В този дух се е изказал за немския историк и П. Мутафчиев: „Един от западните историци на Османската империя, Леунклавий, очевидно предаващ съобщението на някой турски автор, разказва, че когато след проникването на турците на север от Балкана Шишман бил принуден да проси пощада и мир, той между другото сам предложил на Мурад да отстъпи Дръстър, който надминавал „всички други негови градове и крепости както по своята големина, така и по великолепието на постройките, богатството на жителите си и по своята крепост“ (**Мутафчиев 1973**, 96 – 97).

Ангелова 2002: Ст. Ангелова. Разкопките на Църква № 2. Археологическо проучване на Дръстър (14 години по-късно). – Добруджа, 20, 2002, 12 – 39./St. Angelova. Razkopkite na Tsarkva № 2. Arheologicheskoto prouchvane na Drastar (14 godini po-kasno). – Dobrudzha, 20, 2002, 12 – 39.

Ангелова, Колева, Ангелова, Иванова 1996: Ст. Ангелова, Р. Колева, Е. Ангелова, Р. Иванова. Църква № 2 в Дръстър (Силистра) (предварително съобщение). – Минало, 1996, 3, 28 – 40./St. Angelova, R. Koleva, E. Angelova, R. Ivanova. Tsarkva № 2 v Drastar (Siliistra) (predvaritelno saobshtenie). – Minalo, 1996, 3, 28 – 40.

Атанасов 2009: Г. Атанасов. Добруджанското деспотство. Велико Търново, 2009./G. Atanasov. Dobrudzhanskoto despotstvo. Veliko Tarnovo, 2009.

Бобчева 1978: Л. Бобчева. Некропол от XIII – XIV век в Калиакра. – ИНМ-В, XIV, 1978, 152 – 180./L. Bobcheva. Nekropol ot XIII – XIV vek v Kaliakra. – INM-V, XIV, 1978, 152 – 180.

Божилев 1985: И. Божилев. Фамилията на Асеновци. Генеалогия и просопография. София, 1985./I. Bozhilov. Familiyata na Asenevtsi. Genealogia i prosopografia. Sofia, 1985.

Бъчваров 1993: И. Бъчваров. Янтренски некрополи (Два средновековни некропола от XIV век при село Янтра, Горнооряховско). Велико Търново, 1993./I. Bachvarov. Yantrenski nekropoli (Dva srednovekovni nekropola ot XIV vek pri selo Yantra, Gornooryahovsko). Veliko Tarnovo, 1993.

Вълов 1974: В. Вълов. Новите разкопки на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново (предварително съобщение). – Археология, 1974, 2, 37 – 54./V. Valov. Novite razkopki na tsarkvata „Sv. Chetirideset machenitsi“ vav Veliko Tarnovo (predvaritelno saobshtenie). – Arheologia, 1974, 2, 37 – 54.

Георгиева 1961: С. Георгиева. Български средновековни накити. – Археология, 1961, 1, 4 – 10./S. Georgieva. Balgarski srednovekovni nakiti. – Arheologia, 1961, 1, 4 – 10.

Гюзелев 1995: В. Гюзелев. Очерци върху историята на българския Североизток и Черноморието (края на XII – началото на XV век). София, 1995./V. Gyuzelev. Ochertsy varhu istoriyata na balgarskia Severoiztok i Chernomoriето (kraya na XII – nachaloto na XV vek). Sofia, 1995.

Гюзелев 2013: В. Гюзелев (увод, изследване, подбор и коментар). Сметководна делова писменост от Българското и Европейското средновековие. Пловдив, 2013./V. Gyuzelev (uvod, izsledvane, podbor i komentar). Smetkovodna delova pismenost ot Balgarskoto i Evropeyskoto srednovekovie. Plovdiv, 2013.

Дуйчев 1944: И. Дуйчев. Из старата българска книжнина, II. София, 1944./I. Duychev. Iz starata balgarska knizhnina, II. Sofia, 1944.

Инкова 1979: В. Инкова. Калояновото погребение. Техничко-лабораторни изследвания. София, 1979./V. Inkova. Kaloyanovoto pogrebenie. Tehniko-laboratorni izsledvania. Sofia, 1979.

Кузев 1981: А. Кузев. Дръстър. – В: А. Кузев, В. Гюзелев (съст.). Български средновековни градове и крепости. София, 1981, 177–195./A. Kuzev. Drastar. – V: A. Kuzev, V. Guzelev (sast.). Balgarski srednovekovni gradove i krepости. Sofia, 1981, 177–195.

Миков 1934: В. Миков. Гробни находки. – В: Мадара. Разкопки и проучвания. 1, София, 1934, 147–158./V. Mikov. Grobni nahodki. – V: Madara. Razkopki i prouchvania. 1, Sofia, 1934, 147–158.

Милчев, Койчева, Димитров 1995: А. Милчев, К. Койчева, П. Димитров. Крепостта от XII–XIV век в м. Градът при с. Крамолин (Предварително съобщение). – ГМСБ, 20, 1995, 91–105./A. Milchev, K. Koycheva, P. Dimitrov. Krepостта ot XII–XIV vek v m. Gradat pri s. Kramolin (Predvaritelno saobshtenie). – GMSB, 20, 1995, 91–105.

Митова-Джонова 1958: Д. Митова-Джонова. Археологически данни за селската носия в северозападна България през XIV век. – Известия на Етнографския институт с музей, 3, 1958, 37–59./D. Mitova-Dzhonova. Arheologicheski dannii za selskata nosia v severozapadna Bulgaria prez XIV vek. – Izvestia na Etnografskia institut s muzeu, 3, 1958, 37–59.

Митрева 1988: П. Митрева. Декоративно тъкане у дома. София, 1988./P. Mitreva. Dekorativno takane u doma. Sofia, 1988.

Мутафчиев 1973: П. Мутафчиев. Съдбините на средновековния Дръстър. – В: П. Мутафчиев. Избрани произведения. Т. II. София, 1973, 19–103./P. Mutafchiev. Sadbinite na srednovekovnia Drastar. – V: P. Mutafchiev. Izbrani proizvedenia. T. II. Sofia, 1973, 19–103.

Нитић, Темерински 2000–2001: А. Нитић, Ж. Темерински. Остаци одежде цара Ивана Александра из цркве Светог Николе код Станичења. – Саопштења, Завод за заштиту споменика културе, XXXII–XXXIII, Београд, 2000–2001, 7–26. /A. Nitić, Ž. Temerinski. Ostaci odežde cara Ivana Aleksandra iz crkve Svetog Nikole kod Staničenja. – Saopštenja, Zavod za zaštitu spomenika kulture, XXXII–XXXIII, Beograd, 2000–2001, 7–26.

Овчаров 1971: Д. Овчаров. За един вид сърмен накит за глава през късното средновековие в България (XII–XIV в.). – МПК, 1971, 3, 16–20./D. Ovcharov. Za edin vid sarmen nakit za glava prez kasnoto srednovekovie v Bulgaria (XII–XIV v.). – MPK, 1971, 3, 16–20.

Овчаров 1992: Д. Овчаров. Човек и добре да живее умира. София, 1992./D. Ovcharov. Chovek i dobre da zhivee umira. Sofia, 1992.

Петров, Гюзелев 1978: П. Петров, В. Гюзелев (съст.) Христоматия по история на България. 1. София, 1978./P. Petrov, V. Guzelev (sast.) Hristomatia po istoria na Bulgaria. 1. Sofia, 1978.

Робер дьо Клари 2007: Робер дьо Клари. Завоюването на Константинопол 1024 г. Н. Марков (прев.). София, 2007./Rober dyo Klari. Zavoyuvaneto na Konstantinopol 1024 g. N. Markov (prev.). Sofia, 2007.

Станчев, Начева 1960: С. Станчев, И. Начева. Средновековен български некропол до Луковит. – ИАИ, XXIII, 1960, 71 – 98./S. Stanchev, I. Nacheva. Srednovekovnen balgarski nekropol do Lukovit. – IAI, XXIII, 1960, 71 – 98.

Тодорова 1982: Е. Тодорова. Отношенията на Добротитца с генуезците. – В: Средновековна България и Черноморието. Варна, 1982, 111 – 118./E. Todorova. Otnosheniyata na Dobrotitsa s genueztsite. – V: Srednovekovna Bulgaria i Chernomoriето. Varna, 1982, 111 – 118.

Филов 1913: Б. Филов. Софийската църква Св. София София, 1913 (= Материали за историята на София. IV)/B. Filov. Sofiyskata tsarkva Sv. Sofia Sofia, 1913 (= Materiali za istoriyata na Sofia. IV).

Чокоев 1993: И. Чокоев. Някои наблюдения върху текстилните материали от проучените некрополи при село Янтра. Приложение. – В: И. Бъчваров. Янтренски некрополи. (Два средновековни некропола от XIV век при село Янтра, Горнооряховско). Велико Търново, 1993, 147 – 167./I. Chokoev. Nyakoi nablyudenia varhu tekstilnite materiali ot prouchenite nekropoli pri selo Yantra. Prilozhenie. – V: I. Bachvarov. Yantrenski nekropoli. (Dva srednovekovni nekropola ot XIV vek pri selo Yantra, Gornooryahovsko). Veliko Tarnovo, 1993, 147 – 167.

Чокоев 1998: И. Чокоев. Някои наблюдения върху текстилни материали от некропола на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново. (Проучвания 1992 – 1993 г.). – ИИМ – ВТ, XIII, 1998, 282 – 296./I. Chokoev. Nyakoi nablyudenia varhu tekstilni materiali ot nekropola na tsarkvata „Sv. Chetirideset machenitsi“ vav Veliko Tarnovo. (Prouchvania 1992 – 1993 g.). – ИИМ – ВТ, XIII, 1998, 282 – 296.

Чокоев 2006: И. Чокоев. Текстил от средновековни археологически обекти в България. Постижения и проблеми на проучванията. В. Търново, 2006./I. Chokoev. Tekstil ot srednovekovni arheologicheski obekti v Bulgaria. Postizhenia i problemi na prouchvaniyata. V. Tarnovo, 2006.

Чокоев 2007: И. Чокоев. Ролята на скъпите тъкани, донесени в Константинопол през 1213 г. от българска принцеса за сватбата ѝ с император Анри Фландърски. – ИРИМ – ВТ, XXII, 2007, 142 – 147. /I. Chokoev. Rolyata na skapite takani, doneseni v Konstantinopol prez 1213 g. ot balgarska printsesa za svatбата ѝ s imperator Anri Flandarski. – ИРИМ – ВТ, XXII, 2007, 142 – 147.

Чокоев 2008: И. Чокоев. Представителен текстил от столичния Търнов – данни за графични реконструкции. – ИРИМ – ВТ, XXIII, 2008, 157 – 168./I. Chokoev. Predstavitelnen tekstil ot stolichnia Tarnov – dannii za grafichni rekonstruktsii. – ИРИМ – ВТ, XXIII, 2008, 157 – 168.

Чокоев 2010: И. Чокоев. Текстил от средновековен некропол край с. Крепча – 35 години след разкопките. – В: Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“ и българската археология. Велико Търново, 2010, 575 – 580./I. Chokoev. Tekstil ot srednovekovnen nekropol kray s. Kreпча – 35 godini sled razkopkite. – V:

Velikotarnovskiyat universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“ i balgarskata arheologia. Veliko Tarnovo, 2010, 575 – 580.

Чокоев 2011а: И. Чокоев. Текстилни фрагменти от Трапезица във Велико Търново. – България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Т. IV. (Доклади от Международна конференция в памет на проф. дин Йордан Андреев). Велико Търново, 2011, 480 – 486./I. Chokoev. Tekstilni fragmenti ot Trapezitsa vav Veliko Tarnovo. – V: Bulgaria, balgarite i Evropa – mit, istoria, savremie. T. IV. (Dokladi ot Mezhdunarodna konferentsia v pamet na prof. din Yordan Andreev). Veliko Tarnovo, 2011, 480 – 486.

Чокоев 2011б: И. Чокоев. Текстилни материали от разкопките на църквата „Св. Димитър“ във В. Търново, проведени в началото на XX век. – Дни на науката '2010. Съюз на учените в България, клон Велико Търново. Велико Търново, 2011, 46 – 53./I. Chokoev. Tekstilni materiali ot razkopkite na tsarkvata „Sv. Dimitar“ vav V. Tarnovo, provedeni v nachaloto na XX vek. – Dni na naukata '2010. Sayuz na uchenite v Bulgaria, klon Veliko Tarnovo. Veliko Tarnovo, 2011, 46 – 53.

Чокоев 2011с: И. Чокоев. Текстил от разкопките на църквата „Св. София“ в София. – В: Дни на науката '2011. Съюз на учените в България, клон Велико Търново, 1. Велико Търново, 2012, 27 – 34./I. Chokoev. Tekstil ot razkopkite na tsarkvata „Sv. Sofia“ v Sofia. – V: Dni na naukata '2011. Sayuz na uchenite v Bulgaria, klon Veliko Tarnovo, 1. Veliko Tarnovo, 2012, 27 – 34.

Чокоев 2012: И. Чокоев. Сърмен шнур от разкопките на дворцовата църква на Царевец във Велико Търново, в светлината на подобни находки. – ИРИМ – ВТ, XXVII, 2012, 295 – 313./I. Chokoev. Sarmen shnur ot razkopkite na dvortsovata tsarkva na Tsarevets vav Veliko Tarnovo, v svetlinata na podobni nahodki. – IRIM – VT, XXVII, 2012, 295 – 313.

Чокоев 2013: И. Чокоев. Архиерейски литургични одежди от средновизантийския период. Идентификация на археологически текстил от Кърджали. Велико Търново, 2013./I. Chokoev. Arhiereyski liturgichni ovezhdi ot srednovizantiyskia period. Identifikatsia na arheologicheski tekstil ot Kardzhali. Veliko Tarnovo, 2013.

Чокоев 2014а: И. Чокоев. Текстил от археологически обект „Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“, с. Росица, Павликенско. – ИРИМ – ВТ, XXVIII – XXIX, 2013 – 2014, 223 – 249, 477 – 484./I. Chokoev. Tekstil ot arheologicheski obekt „Srednovekoven manastir „Sv. Yoan Predtecha“, s. Rositsa, Pavlikensko. – IRIM – VT, XXVIII – XXIX, 2013 – 2014, 223 – 249, 477 – 484.

Чокоев 2014б: И. Чокоев. Текстилни фрагменти, открити в гроб от средновековен некропол край с. Дриново, Поповско. – Известия на Регионален исторически музей Разград. 1, 2014, 243 – 251, цв. ил. табл. XX – XXIII./I. Chokoev. Tekstilni fragmenti, otkriti v grob ot srednovekoven nekropol kray s. Drinovo, Popovsko. – Izvestia na Regionalen istoricheski muzey Razgrad. 1, 2014, 243 – 251, tsv. il. tabl. XX – XXIII.

Чокоев 2014с: И. Чокоев. Текстил от позлатен сребърен пояс (Регионален исторически музей – Шумен). – Известия на Историческия музей – Шумен, 15, 2014, 65 – 78./I. Chokoev. Tekstil ot pozlaten srebaren poyas (Regionalen istoricheski muzey – Shumen). – Izvestia na Istoricheska muzey – Shumen, 15, 2014, 65 – 78.

Чокоев 2014d: И. Чокоев. Бисерна украса върху средновековен текстил от България (по археологически данни). – В: Градът в българските земи (по археологически данни). Материали от националната научна конференция посветена на живота и делото на ст.н.с. Вера Антонова. Шумен, 31.X.2013 г. Шумен, 2014, 458 – 478./I. Chokoev. Biserna ukrasa varhu srednovekoven tekstil ot Bulgaria (po arheologicheski dannii). – V: Gradat v balgarskite zemi (po arheologicheski dannii). Materiali ot natsionalnata nauchna konferentsia posvetena na zhivota i deloto na st.n.s. Vera Antonova. Shumen, 31.X.2013 g. Shumen, 2014, 458 – 478.

Чокоев 2015: И. Чокоев. Атлазът – тъканта, използвана за представителни одежди през XIV век. – Търновска книжовна школа, 10. Велико Търново, 2015, 620 – 639./I. Chokoev. Atlasat – takanta, izpolzvana za predstavitelni odezhdii prez XIV vek. – Tarnovska knizhovna shkola, 10. Veliko Tarnovo, 2015, 620 – 639.

Чокоев 2016а: И. Чокоев. За наличието на кадифе в Търново през XIV в. (текстил от разкопки на средновековна църква в местността Френк хисар). – Във: Великите Асеновци. Сборник с доклади от конференция, посветена на 830 години от въстанието на братята Петър и Асен, началото на Второто българско царство и обявяването на Търново за столица на България и 780 години от легитимното възобновяване на Българската патриаршия. Велико Търново, 2016, 441 – 445./I. Chokoev. Za nalichieto na kadife v Tarnovo prez XIV v. (tekstil ot razkopki na srednovekovna tsarkva v mestnostta Frenk hisar). – Vav: Velikite Asenevtsi. Sbornik s dokladi ot konferentsia, posvetena na 830 godini ot vastanieto na bratyata Petar i Asen, nachaloto na Vtoroto balgarsko tsarstvo i obyavyavaneto na Tarnovo za stolitsa na Bulgaria i 780 godini ot legitimnoto vazobnovyavane na Balgarskata patriarshia. Veliko Tarnovo, 2016, 441 – 445.

Чокоев 2016b: И. Чокоев. Текстилна лента от разкопките на дворцовата църква на Царевец във Велико Търново. – Годишник на Националния археологически музей, 13. Сб. в чест на проф. д.и.н. Виолета Волкова-Нешева, 2016, 347 – 355./I. Chokoev. Tekstilna lenta ot razkopkite na dvortsovata tsarkva na Tsarevets vav Veliko Tarnovo. – Godishnik na Natsionalnia arheologicheski muzey, 13. Sb. v chest na prof. d.i.n. Violeta Volkova-Nesheva, 2016, 347 – 355.

Чокоев 2016с: И. Чокоев. Тъканите от дворцовата църква на хълма Царевец, Велико Търново: технологично изследване, реконструкция, историческа интерпретация. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“. Велико Търново, 2016./I. Chokoev. Takanite ot dvortsovata tsarkva na halma Tsarevets, Veliko Tarnovo: tehnologichno izsledvane, rekonstruktsia, istoricheska interpretatsia. Avtoreferat na disertatsionen trud za prisazhdane na nauchna stepen „doktor na naukite“. Veliko Tarnovo, 2016.

Чокоев 2017а: И. Чокоев. Тъкани и технологични бележки за дрехата от гроб № 215а, базилика № 2 в Дръстър. – Добруджа, 32, 2017, 111–122./I. Chokoev. Takani i tehnologichni belezhki za drehata ot grob № 215a, bazilika № 2 v Drastar. – Dobrudzha, 32, 2017, 111–122.

Чокоев 2017б: И. Чокоев. Тъкани от некропола под хълма Трапезица във Велико Търново (разкопки 1960 г.). – ИРИМ–ВТ, XXXII, 2017, 151–173, 422–430. /I. Chokoev. Takani ot nekropola pod halma Trapezitsa vav Veliko Tarnovo (razkopki 1960 g.). – IRIM–VT, XXXII, 2017, 151–173, 422–430.

Чокоев 2017с: И. Чокоев. Още текстилни материали от средновековния некропол край с. Дриново, Поповско. – Известия на Регионален исторически музей Разград. 2, 2017, 406–414, цв. ил. с. XIII–XVIII./I. Chokoev. Oshte tekstilni materiali ot srednovekovnia nekropol kray s. Drinovo, Popovsko. – Izvestia na Regionalen istoricheski muzey Razgrad. 2, 2017, 406–414, tsv. il. s. XIII–XVIII.

Чокоев 2017д: И. Чокоев. Сърмена везба от некропола край Владетелската църква в Преслав. – Известия на Историческия музей – Шумен, 17, 2017, 138–150./I. Chokoev. Sarmena vezba ot nekropola kray Vladetelskata tsarkva v Preslav. – Izvestia na Istoricheskia muzey – Shumen, 17, 2017, 138–150.

Чокоев 2018: И. Чокоев. За някои от текстилните материали, открити в гроб от южния кораб на базиликата „Св. Ахилий“ в Преспа. – ИИМ-В, XLV–XLVI (LX–LXI), 2009–2010, 2018, 313–327./I. Chokoev. Za nyakoi ot tekstilnite materiali, otkriti v grob ot yuzhnia korab na bazilikata „Sv. Ahiliy“ v Prespa. – INM-V, XLV–XLVI (LX–LXI), 2009–2010, 2018, 313–327.

Чокоев под печат: И. Чокоев. Сърмена украса за глава от средновековен некропол (гроб № 267) край гр. Мартен, Русенско. – В: Пътуване към България, 6 (под печат)/I. Chokoev. Sarmena ukrasa za glava ot srednovekoven nekropol (grob № 267) kray gr. Marten, Rusensko. – V: Patuvane kam Bulgaria, 6 (pod pechat).

Atanasov 2011: G. Atanasov. Two belts from 14th – century male burials in Drastar (now Silistra, NE Bulgaria). – Archaeologia Bulgarica, XV, 2011, 2, 87–97.

Doncheva 2006: S. Doncheva. A silver gilded belt from the 13th – 14th century. – Archaeologia Bulgarica, X, 2006, 1, 65–76.

Collingwood 2002: P. Collingwood. The Techniques of Tablet Weaving. Robin & Russ Handweavers, Inc. McMinnville. Oregon, 2002.

Crowfoot, Pritchard, Staniland 2004: E. Crowfoot, F. Pritchard, K. Staniland. Textiles and Clothing, c. 1150–1450. London, 2004 (= Medieval Finds from Excavations in London, 4).

Douët-d’Arcq 1874: L. Douët-d’Arcq (ed.) Nouveau recueil de comptes de l’argenterie des rois de France. Paris, 1874.

Jacoby 1992: D. Jacoby. Silk in Western Byzantium before the Fourth Crusade. – Byzantinische Zeitschrift, 84–85/ 2, 1991–1992, 452–500.

Johnston 1967: P. Johnston. The Byzantine tradition in Church embroidery. London, 1967.

Lewenkaw 1596: H. Lewenkaw von Amelbeurn. Neuwer Musulmanischer Histori. Frakfurt am Meyn, 1596.

Robert de Clari 1924: Robert de Clari. La conquête de Constantinople. Ph. Lauer (ed.). Paris, 1924.

Robert de Clari 2004: Robert de Clari. La conquête de Constantinople. Edition bilingue. Publication, traduction, présentation et notes par Jean Dufournet. Paris, 2004.

Vlachopoulou-Karabina 1998: E. Vlachopoulou-Karabina. Holy Monastery of Iveron. Gold embroideries. Mount Athos, 1998.

Χατζημιχάλη 1956: Α. Χατζημιχάλη. Τά χρυσοκλαβαρικά – συρματέϊνα – συρμακέσικα κεντήματα. – In: Mélanges Merlier, II, Institut Français D'Athènes, 1956, 447 – 498.